

k níž došel beze všech rétorických floskulí a slovních machinací a alotrií a která z tohoto nihilisty činí veliký charakter, jakých je málo.

Veliká, němá a mlčelivá, ale drtivá lekce jsou jeho práce a jeho život. *Krásá* jest u Flauberta skutečné *božstvo*, skutečná metafysická záhada světa, pravda a věčnost. A proto je *přísná*, proto je *krulá* a proto jako božstvo žádá žárlivě a výlučně tvrdých mužných duší, oddaných cele do jeho služeb, odvrácených od vši časné malichernosti, a mstí všecku nedbalost a frivolnost. Jako božstvo žádá obětí zlomených srdcí, žádá přísných řádů a uzavřených cel, čistoty života, postů a celibátu, kázně a vzdání se pro všecky. *Krásá* Flaubertova je skutečný *bůh*, bůh v celé síle a v celé hrůze toho pojmu a slova. Srovnána s ní je „krásá“ největší většiny jeho i našich vrstevníků — o málo víc než zpěvačka ze chantanu. V té diferenci je celá velikost a čistota Flauberta.

Náš nejstarší umělec

Pamatuju se dobře, jak etiketovali stereotypně naši staří profesori a literární biografové a historikové Fr. Lad. Čelakovského. *Náš klasik*. Tu charakteristiku četli jste v příruční knížce školní i v těch několika hubených člancích ve starých revuích a literárních listech, jež napsali jiní profesori, aspiranti koruny literárního dějepisectví.

Náš klasik. Úměrný, lahodný, libozvučný, krasocitný, bohu i sobě stejnoměrně a náležitě oddaný, se vším vyrovnaný, kouzlem antické formy a křtem křesťanského citění posvěcený básník-mudrc. Šťastný člověk, který dovedl to vzácné umění, jak být práv sobě i světu, subjektu i objektu a všecko zharmonisovat v řád a lad.

Z této definice, kterou jsem slyšel a četl v různých variacích a která šplouchala mi kolem vědomí jako monotonní dřímotná hudba žvatlavého potůčku estetické prostoduchosti, padala na mne vždycky hrůza. Celá ta definice byla tak lhostejnický harmonická a harmonicky lhostejná, tak neutrálně prostřednická a průměrně mdlá, tak šedivě kornatá a výmluvně nicotná, že mi zošklivila jednu chvíli důkladně i básníka, který nesl všecky ty žvatlavé pitvorné papoušky glosátorů, kritiků a biografů na své pleci. Teprve později jsem pochopil, že nemůže vlastně za tu parazitní havěť, která z něho tyje, a začínal jsem se vmýšlet v jeho bytost.

Jedno je jisto: Čelakovský nebyl, není i nebude nikdy miláčkem mládeže, žen a mladých mužů. Všechn obdiv z těchto kruhů je a *musí* být dělaný, naučený, uměle vypěstovaný škol-

skou trenáží. Čelakovský nemůže odpovídat celou psychickou svou strukturou, celou uměleckou kvalitou těmto pólům citění a chápání: on není ničím *méně* než básníkem, elementárním, spontánním lyrikem, jehož dílo je přirozenou a skoro neuvědomělou expansí jeho pružného, vzníceného, kypícího, hravého a nervového bohatství představ a citů. Nemá nic z toho, co měli v tak vysokém stupni Heine nebo Musset, jichž jedna část (ta právě populární) je sama nonchalance, plnost a rozlití sebe, nezodpovědnost a podmanivost elementárnosti skoro přírodní. *Ne, Čelakovský je Intelekt a skoro výlučně Intelekt.* I kde zpívá píseň, tu sladkou a lehkou věc bez pretense a tendence, nevědomou a utonulou v sobě, nezpívá ji za sebe a pro sebe, nýbrž jako číslo své anthologie, ukázkou genu, doklad estetický nebo folkloristický: nestojí k ní v poměru spontánní naivity, nýbrž právě reflektivně objektivnosti.

Přečtěte si jen úvod k jeho Ohlasu českých písní. Tam to stojí tak jasně, že všecka mýlka je vyloučena. Co reflexí a spekulací je tu, jak chytit tu nesnadnou naivitu, jak obratně a lehce *kombinoval*, tak obratně a lehce, aby to dopadlo co nejpravděpodobněji, aby se to přiblížilo co nejvíce skutečnosti, přírodě! Básník cítí tu docela jasně ten rozpor mezi svojí reflexí a bezvědomou naivitou lidové tvorby, ví docela jasně, že podniká něco umělého a vlastně vědeckého, sběratelského, dokumentárního. Nezpívá za sebe, má vyloučit všecko subjektivné a má se jen snažit vníknout co nejvíce do svých předloh, asimilovat si je, přerodit a rekonstruovat je z jiných látek.

Tak nedíval se jistě na poesii žádný elementární lyrik. Myslím, že názor Čelakovského tu je eminentně historický a na nejvyšší charakteristický pro starší dobu našeho rozvoje. Je vlastní té celé periodě. Nic se nepodnikalo spontánně, samoučelně, všude proráží *snaha, tendence, utilitarism*: vyplnit ty a ty mezery, naplnit ty a ty rubriky neobsazené posud v národních příhradách, zorganizovat obor posud nepovšimnutý. Tak se stávali u nás lidé básníky; bylo třeba v literatuře ukázek a příkladů těch

nebo oněch literárních druhů. Stanovisko podstatně *sběratelské*. A to doznívá ještě z předmluvy Čelakovského k českému Ohlasu. „Toť mu buď stále na paměti, že nepěje on sám . . . *ale že v rozličné proměňuje se lice*, z kteréžto tváří rozmanitosti teprv onen souzvuk vyniká, bez něhož ohlas přestává býti ohlasem.“

Taková je genesis obou Ohlasů. Tak nemohl tvořit básník, tak pracovat dovedl jen *umělec*. A tím byl Čelakovský jako nikdo před ním. Ohlasy jsou dílem psychologické intuice, jemného prolnutí všech znaků, charakterů, formy a stylu, veliké přesné kritické analýsy lidové poesie ruské a české a pak neméně jemné a šťastné analogické kombinace. Práce Čelakovského nebyla tu v podstatě jiná než práce Flauberta, jenž z archeologických trosek v museích kombinoval si svoje vysněné-konstruované Karthago. Umělecká práce pod přísným dozorem vědy. Obraznost uvedená v metodu velikou dresurou. Obraznost s přesností a spolehlivostí poznání a rozboru.

Práce Čelakovského je v tom chycení stylu, autentické marky, charakteristického postupu a spádu citu a nálady, celého toho psychického vzduchu, který je prostě autentický, jak jen může být autentickou umělecká obdoba. To dovedl, to mohl zmoci jen veliký *umělec*, oddaný, pružný, hedvábnými nitkovými tykadly vyzbrojený, zázračně sensitivní duch, který cítil kouzlo stylu a jeho charakter do posledního nervového zvlnění. Podat v takovém reliéfu ruský charakter, tak širokými liniemi a hlubokými obzory, tak balvanovitě mohutně a takovým pokojným tokem — to předpokládá velikou obraznost a právě *stilovou* obraznost a je na konci dvacátých let, v době šroubované udýchanosti a titěrné pitoresknosti, veliký čin umělecké kultury. Čtěte si jen paralelu mezi duchem české a ruské poesie, mezi českým stilem a ruským v předmluvě k českému Ohlasu. „Jiné vzory měl básník před očima tuto, a docela jiné tam; s jiným zde, a s jiným tamto zápasil živlem, tak sice, že zpěv ruský a český téměř za dvě stěžejní strany neb protivy národní poesie slovanské vůbec považovati se může, což hlavně v tom svůj základ má, že onen jest nejvíce

epické, náš ale lyrické povahy, onen jest více rozjímavý, budě cit pomoci obrazů a dějů, a v širší i vyšší zasáhaje prostranství, tento zas jest prchavější, hravější, cit prostě pronášející, předmětů, a to nejbližších, jen lehce se dotýkající, a tudy v mezích mnohem užších se pohybuje. Čítání písní ruských (tak mně aspoň vždy se vidí) podobá se procházce hlubokými hvozdy, mezi hustým, vysokým stromovím, vedle potvorně rozmetaných skal, hučících řek a jezer; bavení se zas písněmi českými procházce širým polem a lukami, kde oko toliko s nízkým křovím neb utěšenými hájky se setkává, a sluch chřestem potůčkův aneb skřívánčím švitořením bývá zaměstnáván.“ Tak rozumět stilu, tak ho *cílit* — to předpokládá duši uměleckou a více: *kulturu uměleckou*, jaké nemáme u nás před Čelakovským. Ty obrazy vypadají dnes snad trochu vybledle a staromódně — ale to je osud každého obrazu a nesmí nás mýlit. Musí se najít právě ten zorný úhel, z něhož je potřeba je nazírat. V něm dostanou pak pravou dobovou vůni, oblijí se zvláštním kouzlem stesku a melancholie, a nazírány takto *stilově* vyznařují zase všecko sugesci, která z nich zdánlivě sprchla. Ve své době byly náladovou a stilovou vůni napojeny, a hlavní pro nás: nesou v sobě tolik umělecké distinkce a přesnosti, jsou tak ostře a čistě ryty jako do kamene! Mluví tak jasnou řečí o umělectví svého tvůrce, o tom *umělectví*, jež je podmíněno předem a nejprve jasnou analysou, ostrou kritickou distinkcí.

Nevím, kolik dal Čelakovský do svých ohlasů ze svého *obsahově*, ale myslím, že to je hlavně umění jasného oka, jasně postřehujícího, přesně zachycujícího oka, jež dovedlo vidět tak charakteristicky lidi, hlavy a tváře. Ty typické, v pevných a nepomenutelných pózách chycené figury v českém Ohlasu jsou, tuším, i invencí jeho a v nich je tolik čistého pozorování a krásné jasné ryby, že je dobře odůvodněn titul *prvního realisty*, který byl Čelakovskému přiložen.

Umělec: stále vnucuje se mi tento refrén, ať myslím o kterékoli stránce činnosti Čelakovského.

Jak on znal dobře, třeba ne všestranně a úplně *ženu*! A jak věrně, střízlivě, poctivě ji kreslil! Zase vlastnost, která svědčí jeho umělectví. Básníci znávají obyčejně jen její schema nebo ideál, abstraktní alegorii nebo jeden určitý individuální ráz. Kolik dívek a žen prochází verši Čelakovského! A jak jsou reálné, odlišné, pravdivé, ať žertovné, ať nývé — jak *plně a klidně* jsou kresleny. Zde je opravdu šťastným žákem Goethovým, kterého tolik miloval a který svoji jasnou plastičností a harmonickým estetismem mu musil tolik odpovídat! Kollár zná sice erotický pathos a exaltaci velikého citu — ale také kolik bombastu a rectorického pozérství proběhne s nimi! Mácha zná osudovou, chorobnou upíří vášeň a dovede ji podmalovat pekelnou, grandiosní tmou — Čelakovský je nekonečně sušší a střízlivější, šedivější a — nedůvěřivější a přece, třeba není z rodu hlubších psychologů-erotiků, jen svým poctivým bystrým pozorovatelským okem vykrojuje nám správně v plném denním světle několik milých ženských profilů. Zná ovšem jen střední průměrné polohy, ale je v nich opravdu doma. V době sentimentálního byzantinismu nebál se kreslit ženu vtipnou, bystrou, zdravou a všední — nenakreslil z ní ani všecko, ani snad podstatné, ale *neskreslil* také nic, a v tom je také zásluha.

A jeho *epigramy*, jaký ve své době triumf *umění*! Kolik intelektu, kolik kritické bystrosti a jemnosti bylo třeba, aby básník ovládl jazyk dosti těžký dosud a vybil z něho tu lehkou ocelovou přesnost, ty pointy na ostří nože vyhnané, tu brilantní fleuretovou hru, všecko, co je neprominutelnou podmínkou tohoto genu!

A zajímavá a nepovšimnutá dnes nebo nepochopená okolnost: tento umělec měl také svoje úskalí, svoje srázné tesy, jež nezlezl a na nichž se ztroskotal. Měl je, jako je měli jiní větší umělci před ním, které zavedla křehkost látky a blud obraznosti, kteří místo umění dopracovali se na konec *umělosti a manýry*, místo života jen byzantinismu, scholastiky a abstraktního formalismu. Kdo zná psychologii tvorby ducha-umělce, ví, že ta-

kový *échee*, takové *ztroskotáno* je připraveno a podmíněno celým jeho duševním habitem a že bývá pro jeho charakteristiku nejzajímavější a nejplodnější. Tragické světlo lije se odtud do všech temných koutů jeho bytosti a vyzdvihuje je ve svém přílivu.

Po tom zase poznáváme Čelakovského, jak byl v jádře *umělec* a více: *estét*, třeba znělo to slovo mnohým hypermoderně a cize v jeho době. Neboť jen umělcům, věřícím přespříliš ve svůj intelekt a ve svoji vůli, v programovost tvorby slovem, může se stát tento pro literárního kritika tak významný pád s hradby příliš vysoko vztyčené. Jen umělcům může se stát, že — přebrousí, přemělkují. A to se stalo Čelakovskému v *Růži stolisté*, práci, které je dnes špatně rozuměno, která se vykládá jen jako jakýsi více méně náhodný a vedlejší úpadek jeho tvorby. Ne — je *zákonný, podstatný a osudný* pro Čelakovského. A po druhé: není to jen úpadek, je to také *vyvrcholení* jeho tvorby, nejcharakterističtější klíč k jeho literárnímu a psychickému jádru.

Plán knihy je přímo středověce scholastický a abstraktní a vidím také docela dobře, že je to nejumělejší a nejformovější kniha Čelakovského a jak často místo umění podává byzantismus umělosti a formovou manýru. Ale také jak eminentně umělecký je celý program: podat v takové do krajnosti harmonické a se symbolistickým tajem složené knížce celý svůj názor o světě, bohu, člověku, společnosti . . . ani na tu filologii nezapomínajíc. Je to taková filosofická konfese uzrálého člověka a přehled celého lidského babelu. A filosofie? Jaká je ta filosofie Stolistky? Myslím, že je docela patrné, jak je to podstatně *estetism*, co mluvím z knihy. Krása, lad, harmonie, usmíření protiv, vyšší synthese . . . to je stálý refrén knihy. Skutečně: dokonalý katechismus radostného, důvěřivého *estetismu*.

A jak je zajímavé všimnout si psychické životní půdy, z níž vznikla Stolistka! V době duševních útrap a pokoření, v čase vnitřní sklíčenosti. A přece, jaký přímo optimistický, idealistický, spiritualistický tenor třese se v základě celé knihy! Jaký umělý svět stvořil si to básník a jak utíkal se do něho jako do svatyně

Abstrakce a Symbolu ze vši tmy, bídy, malosti a reality skutečného života a světa! Zde máte tu *objektivitu* uměleckou demonstrovánu tak plně a názorně. Jak málo přešlo ze subjektivního pohnutého, zakaleného života básníkovy do té knihy. Jak se dovedl abstrahovat ode vši subjektivity — docela po předpisu Flaubertově. Jak racionální, neromantický, nesentimentální plán a pojetí té básně!

Ale, bohužel, není všechno *umění* v *Růži stolisté*. Je tam i *mnoho umělosti*, od rytmu počínaje až po ryze abstraktní a didaktickou notu největší části knihy. Ale také několik čísel (a ne snad ani čísel, ale strof, abychom byli přesni), která jsou sama harmonie a sama eurymie, v nichž nejdále byl veden kult stylu a formy ve své době, v nichž slova mají zvláštní nehmotnou, duchovou, destilovanou lehkost a podivné, neprodyšné přímo prolnutí s myšlenkou a thematem té které básně. Opravdové kusy z breviře prvního *estéta* u nás.

Konec konců: ztroskotané umění, ale přece umění. A dnes, kdy tuším Ohlasy začínají příliš zastiňovat *Růži*, je vhodné upozornit, že mezi nimi a Stolistkou není zásadné pojmové propasti. „*Růže*“ je jen důsledek (neupírám, že v celé řadě čísel scestný důsledek) téhož umění a umělectví, jehož projevy jsou Ohlasy. *Růže* jako celek nebude nikdy populární, není vůbec pro širší obecnost. Žádá tak trochu kasty a církve — *estétů*. Ale na literárního psychologa bude působit vždy zvláštním dojmem poloteskným, polokuriosním — dojmem, jakým působivají jen významné literární dokumenty.

(Jasný krasocitný a puristický Čelakovský odpusť mi ta barbarská slova i pojem, jehož by se zděsil. Ale není před nimi vyhnutí!)